

## Kněz jako prostředník na cestě k zbožštění v učení Řehoře Naziánského

---

Taras Klok

Svatý Řehoř Naziánský nebo Teolog, známý především svým příspěvkem k formování trinitární teologie, byl také odpůrcem mnoha herezí, které trápily církve ve 4. století, zejména arianismu. Ve svých četných dílech věnoval pozornost i dalším tématům souvisejícím s duchovním životem, včetně tématu kněžství. Tato část světcova učení je méně známá, a proto si podle nás zaslouží hlubší studium. Výčet moderních badatelů, kteří studovali pastorační činnost a názory Řehoře na kněžství, zahrnuje: Enzo Bellini, George E. Demacopoulos, Francis Gautier, Damian Spataru, Philippe Molac.<sup>1</sup> O tom, jak Řehoř vnímal duchovenstvo své doby a jak je kritizoval, je pojednáno v článcích A. Loutha i K. Demoen.<sup>2</sup> Učení Řehoře o zbožštění se věnovali především tito autoři: N. Russell, D. F. Winslow, G. N. Corea. Řehořovo učení o zbožštění je zkoumáno a analyzováno především v kontextu Řehořovy soteriologie nebo antropologie, příležitostně v kontextu jeho asketismu. Místo toho si tento článek klade za cíl odhalit vztah mezi zbožštěním a svátostí kněžství; představit roli kněze jako prostředníka bohoslužby věřících s přihlédnutím ke kontextu Řehořovy pastorační činnosti. Jeho díla (kázání, dopisy a básně) jsou hlavním zdrojem pro pokrytí tohoto tématu.

---

<sup>1</sup> Francis GAUTIER, *La retraite et le sacerdoce chez Grégoire de Nazianze*, Turnhout: Brepols, 2002. George E. DEMACPOULOS, *Five Models of Spiritual Direction in the Early Church*, Notre Dame: Notre Dame Press, 2007. Enzo BELLINI, „La figura del pastore d'anime in Gregorio Nazianzeno,” *La Scuola Cattolica* 4 (1971): 269–296; Enzo BELLINI, „La predicatione in San Gregorio di Nazianzo,” *La Scuola Cattolica* 91 (1963): 496–506. Philippe MOLAC, *La dignité du prêtre selon S. Grégoire de Nazianze*, Paris: Editions Lethielleux, 2018. Damian SPATARU, *Sacerdoti e diaconesse. La gerarchia ecclesiastica secondo i Padri Cappadoci*, Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2007.

<sup>2</sup> Andrew LOUTH, „St. Gregory Nazianzen on bishops and the episcopate,” in *Vescovi e pastori in epoca teodosiana. Atti del XXV Incontro di studiosi dell'antichità cristiana*, Roma: Institutum Patristicum „Augustinianum” [=Studia Ephemeridis Augustinianum 58], 1997, s. 281–286. Kristoffel DEMOEN, „Actours de pantomimes, trafiquants du Christ, flatteurs de femmes... Les évêques dans les poèmes autobiographiques de Grégoire de Nazianze,” in *Vescovi e pastori in epoca teodosiana*, s. 287–298.

Článek se skládá ze tří částí. První představuje teologické aspekty kněžství podle Řehořových názorů: duchovní a teologické významy této služby a přípravy na ni a také Řehořovu terminologii. Ve druhé kapitole jsou zvažovány hlavní funkce kněžské služby, které vyzdvihuje Řehoř Teolog. Třetí část se zabývá morálními úkoly, které před kněžími stojí, a tím, jak sám Řehoř vtělil své chápání kněžského povolání do své vlastní církevní služby jako kněze a biskupa.

### 1. TEOLOGIE KNĚŽSTVÍ: DUCHOVNÍ SMYSL SLUŽBY A PŘÍPRAVA KANDIDÁTŮ

První setkání Řehoře Naziánského s kněžstvím se odehrálo v jeho rodném domě, protože jeho otec Řehoř starší byl knězem a později se stal biskupem.<sup>3</sup> Jelikož sám nebyl příliš vzdělaný, postaral se o to, aby jeho dva synové, Řehoř a Caesarius, dostali vzdělání v nejlepších školách římské říše: nejprve v Caesareji v Kappadokii a poté v Alexandrii a Athénách. Caesarius si během studií zvolil povolání lékaře a Řehoř mladší se chtěl stát filozofem-řečníkem. Během studií v Athénách (351–358) se seznámil s Basilem z Caesareje; a od té doby se oba mladí muži, milující knihy a poklidný život, navždy spřátelili. Basil však opustil Athény o rok dříve než jeho přítel. Řehoř se vrátil ze studií v Nazianzu, byl pokřtěn a nějakou dobu byl réтором. Postupně v něm rostla touha strávit život v modlitbě a ústraní.<sup>4</sup> Basil, který brzy začal pracovat jako rétor, později se rozhodl žít asketicky a založil první komunitu poblíž panství své rodiny v Pontu poblíž řeky Iris, pozval Řehoře, aby se k nim přidal. Život v komunitě asketů však Řehořovi nepřinesl uspokojení: přesvědčují nás

<sup>3</sup> Řehoř starší konvertoval ke křesťanství na počátku 320. roku na přemlouvání své manželky Nonny. Později na naléhání biskupa Leontia postupně obdržel všechny stupně kněžství. Srov. *Or.* 18,5–8. 11–15; *Or.* 8,5.

<sup>4</sup> Srov. *Carm.* II,1,11, verše 220–300. ŘEHOŘ NAZIÁNSKÝ, *Z mého života*, překlad Martin C. Putna, Praha, 2024, s. 215–248. Francesco TRISOGLIO, *Gregorio di Nazianzo il Teologo*, Milano: Vita e Pensiero, 1996. Paul GALLAY, *La vie du Saint Grégoire de Nazianze*, Lyon – Paris: E. Vitte, 1943. Jean BERNARDI, *Saint Grégoire de Nazianze. Le Théologien et son temps (330–390)*, Paris: Cerf, 1995. John A. MCGUCKIN, *Saint Gregory of Nazianzus. An Intellectual Biography*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2001. Cristopher A. BEELEY, *Gregory of Nazianzus on the Trinity and the Knowledge of God*, Oxford: Oxford University Press, 2008. Brian E. DALEY, *Gregory of Nazianzus*, New York: Routledge, 2006. Jan M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1965.

o tom jeho listy, v nichž ironicky hovoří o životě v jejich poustevně.<sup>5</sup> Pak Řehoř se rozhodl vrátit do rodného města a pomoci rodičům. Ke kněžství se choval, jak říká, s velkou úctou, ale držel se od něj stranou, to znamená, že neprojevoval žádné ambice přijmout svěcení.<sup>6</sup> Otec však věřil, že zbožný a vzdělaný syn v hodnosti kněze bude moci církvi přinést mnoho užitku. O Vánocích 361 tedy Řehoř mladší přijal kněžské svěcení. Do jaké míry ho tato událost šokovala, dokládá jeho následný útěk do pontského kláštera Basile.<sup>7</sup> Několikaměsíční pobyt v asketických podmínkách však pomohl mladému knězi lépe pochopit své povolání, co a jak by měl v budoucnosti dělat. Právě v tomto období připravil Řehoř své první kázání,<sup>8</sup> ve kterém se snažil věřícím nazianské církve ospravedlnit svůj útěk a vysvětlit jeho důvody. Proto se tato homilie nazývá omluvou Řehoře za útěk, ale také pojednáním o kněžství, neboť jejím hlavním tématem je služba pastýřů církve: proč existuje, jaký by měl být pastýř a jakým problémům při tom kněží čelí. Badatelé Řehořova života a teologie se domnívají, že Kázání 2 nabylo své konečné podoby v letech 382–390, kdy autor, osvobozený od pastoračních povinností, měl příležitost pracovat na svých starých textech a vylepšovat je. Toto kázání ovlivnilo pozdější církevní otce, včetně Jana Chrysostoma (jeho pojednání *O kněžství*), Augustina a Řehoře Velikého.<sup>9</sup> Proto budeme často odkazo-

<sup>5</sup> Srov. *Epistulae* 4–5. V Listu 6 Řehoř již vzpomíná s nostalgií na zkušenost života s mnichy v Anes u řeky Iris. Původní texty listů Řehoře: *Saint Grégoire de Nazianze. Lettres*, vol. I, ed. Paul Gallay, Paris: Les Belles Lettres, 1964; vol. II, 1967. Zmiňuje se o tom i v kázání napsaném na památku Basila po jeho smrti – *Or.* 43,62.

<sup>6</sup> Srov. *Carm.* II,1,11, v. 330. I když, jak sám Řehoř ve své autobiografii říká, jeho matka ho zasvětila jako dar Bohu ještě před jeho narozením. Srov. *Carm.* II,1,11, vv. 70–90. A on sám později také slíbil sloužit Bohu, když jeho loď uprostřed moře zastihla bouře a všichni se báli, že se utopí. Tamtéž, vv. 125–210.

<sup>7</sup> Srov. *Carm.* II,1,11, vv. 340–360. *Gregorio Nazianzeno. Fuga e Autobiografia*, ed. Luigi Visconti, Roma: Città Nuova, 1999, s. 15.

<sup>8</sup> Srov. *Oratio 2*, in *Gregorio di Nazianzo. Tutte le orazioni*, ed. Claudio Moreschini – Carla Sani – Mario Vincelli, Milano: Bompiani, 2000, s. 8–81 (= Discours 2// Grégoire de Nazianze, Discours 1–3, ed. J. Bernardi, Paris: Sources Chrétiennes 247, 1978, s. 84–241). Dále budeme toto vydání citovat jako CM (=Claudio Moreschini).

<sup>9</sup> Srov. Andrea STERK, *Renouncing the World Yet Leading the Church. The Monk-Bishop in Late Antiquity*, Cambridge – London: Harvard University Press, 2004, s. 122, 139. O originalitě Kázání 2: DEMACPOULOS, *Five Models of Spiritual Direction*, s. 81. O vlivu Řehořova Kázání 2 na *Regulae Pastoralis* papeže Řehoře Velikého: SPATARU, *Sacerdoti e diaconesse*, s. 276–277. Robert A. MARKUS, *The World of Gregory the Great*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 17–33. Také o vlivu tohoto díla na pojednání Augustina *De doctrina Christiana*: BEELEY, *Gregory of Nazianzus*, 237. BELLINI, „La predica-

vat na toto dílo, abychom představili Řehořovy názory na kněžství, ale informace budeme čerpat i z jeho dalších děl.

Přestože byl Řehoř synem biskupa a získal dobré vzdělání, nepovažoval se za hodného kněžství. Jedním z důvodů tohoto pocitu nehodnosti mohlo být to, že teprve nedávno přijal svátost křtu. Ani tehdejší kanonické právo neumožňovalo jmenovat presbytery nedávno pokřtěné.<sup>10</sup> Náš autor navíc trval na tom, že svátost kněžství vyžaduje od kandidátů zvláštní morální a asketickou přípravu, která je často označována slovem „očistění“ (καθάρισις). Řehoř říká toto: „Zdá se mi, že je nebezpečné přijímat vedení duší nebo zprostředkování mezi Bohem a lidmi (μεσιτεΐαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων), dokud se mysl co nejvíce nepozdvihne a očistí, dokud nepřekonáme ostatní v blízkosti Boha.“<sup>11</sup> Řehoř se staví proti svěcení osob, které se teprve nedávno staly členy křesťanského společenství.<sup>12</sup> Někdy Řehoř používá pro kněžství stejný výraz jako pro křest: pečeť (σφραγίς<sup>13</sup> či τύπος<sup>14</sup>). Jsou-li věřící postupně a svědomitě připravováni na křest, vyžaduje i kněžství dlouhou přípravu. Očistná příprava na teologii a kněžství je modlitba, půst, plnění Božích přikázání, almužna a askeze. Proto náš autor zdůrazňuje: Člověk by se měl nejprve očistit a pak se očistit, nejprve se učit a pak učit, stát se světlem, které bude zářit, přiblížit se k Bohu, aby k němu přivedl druhé, posvěcovat se k posvěcování, vést se za ruku a radit s rozvahou.<sup>15</sup> Za vzor duchovním vůdcům Řehoř staví Mojžíše, který sám po dlouhých modlitbách měl tu čest spatřit Boha (a to pak jen v oblaku nebo zezadu na skále).<sup>16</sup> Také Řehoř mluví o potřebě duchovní očisty před teologií (φιλοσοφεῖν περὶ Θεοῦ):

---

zione in San Gregorio di Nazianzo,” s. 496. LOUTH, *St. Gregory of Nazianzen on Bishops*, s. 284–285.

<sup>10</sup> Druhé pravidlo Prvního ekumenického koncilu v Niceji zakazuje svěcení neofytů. Srov. *I concili greci*, t. 1: *I canoni dei concili della Chiesa antica I*, edd. Péricles-Pierre Joannou – Carla Noce, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 2006, s. 18. Tento kánon je v souladu s apoštolským doporučením 1Tim 3,6–7.

<sup>11</sup> *Or.* 2,91, CM 64. Autor také připomíná katechumenům, tedy těm, kteří se připravují na křest, nutnost zřít se hříchu. Srov. *Or.* 39,14.

<sup>12</sup> Srov. *Or.* 2,17.99.

<sup>13</sup> *Or.* 40,27.

<sup>14</sup> *Carm.* I,1,1, v. 36 (PG 37, 401).

<sup>15</sup> *Or.* 2,71.

<sup>16</sup> Srov. *Or.* 32, 5. *Ex.* 33,23.

Ne každý, moji drazí, je nadán pro teologii... je dávana za drahou cenu a není dostupná lidem, kteří jsou připoutáni k pozemskému... Je dána... pouze těm, kteří prošli zkouškou a dělají pokroky v kontemplaci Boha, kteří již očistili svou duši a tělo nebo je ještě očišťují. Protože pro nečisté je nebezpečné dotýkat se čistého, stejně jako je pro slabozraké dívat se na sluneční paprsky. Kdy tedy (může člověk dělat teologii)? Když jsme osvobozeni od shonu, který nás obklopuje...<sup>17</sup>

Tato slova, vyslovená v polemice s ariánskými teology, se mohou vztahovat i na kněze, protože duchovní pastýři jsou podle Řehořova učení právě povoláni k pravé teologii, aby mohli učit laiky pravdě o Bohu. V Kázání 2 Řehoř vysvětluje nezbytnost služby hierarchů v církvi a přirovnává je k vojevůdcům, pastýřům a lékařům. Stejně jako armáda potřebuje zkušené velitele, tak církve potřebuje moudré vůdce. Připouští, že vést lidi je „nejvyšší umění a věda“, protože „člověk je nejobtížnější a nejproměnlivější tvor ze všech živých věcí“.<sup>18</sup> Řehoř Teolog pomocí literárních obrazů a částečně platónského stylu formuluje účel duchovní léčby, kterou provádí kněz, aby

vrátil křídla duši, odtrhl ji od světa a odevzdal Bohu, zachovat to, co je v souladu s Božím obrazem, posílit to, co je v nebezpečí, nebo zachránit to, co bylo ztraceno, aby s pomocí Ducha Kristus přebýval v srdcích a – co je nejdůležitější – klanět se a učit ho hodným nebeské blaženosti kdo patří k nejvyšším.<sup>19</sup>

Termín *ιερέυς* na východě se dlouho používal jak pro kněze, tak pro biskupy (dokud se pro posledně jmenované neustanovily termíny *ἀρχιερέυς* a *ἐπίσκοπος*).<sup>20</sup> Proto Řehoř, byť již v pozici biskupa, na sebe tento termín opakovaně aplikuje.<sup>21</sup> Obecně, když mluví o kněžství nebo kněžích, dává přednost výrazům *ιερωσύνη* a *ιερέυς* a méně často používá výraz *πρεσβύτερος* (20 krát proti 7). Řehoř učí, že první *ιερέυς*

<sup>17</sup> Or. 27,3. Srov. Or. 20,1.

<sup>18</sup> Or. 2,16 (CM 18).

<sup>19</sup> Or. 2,22.

<sup>20</sup> Angelo DI BERARDINO, *Istituzioni della Chiesa antica*, Venezia: Marcianum Press, 2019, s. 150–153. SPATARU, *Sacerdoti e diaconesse*, s. 87–88.100. Enrico CATTANEO, *Il servizio ministeriale. Riflessioni dei Padri della Chiesa*, Milano: Ancora, 2019, s. 70–71. Origenes také používal tento termín, srov. *Hom. Gen.* 16,5 (SC 7bis, 386); *Hom. Jer.* 12,3 (GCS 6, 89). O používání výrazů *ιερέυς* a *ἀρχιερέυς* v pohanském prostředí: *A Greek-English Lexicon*, ed. Henri G. Liddell – Robert Scott, Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 252. 821.

<sup>21</sup> Or. 2,57; 33,3; 42,24. V Listě 98 Řehoř nazývá *ιερέυς* jáhna jménem Teoteknos. Srov. *Lettres*, přel. Gally, vol. I, s. 117.

a ἀρχιερέυς je Ježíš Kristus,<sup>22</sup> který je také Oběť (θῦμα<sup>23</sup> nebo σφάγιον<sup>24</sup>) a Beránek (πρόβατον).<sup>25</sup>

Každý kněz tedy přijímá svou moc a dar služby od Krista prostřednictvím biskupa a účastní se Kristovy služby všem lidem. Kristus je hierarcha, který se obětuje; a heretici jsou členové jeho kněžství, kteří ho nekrvavě obětují a pak sebe (to jest své životy) jako údy jeho těla. Pastýř, který pomáhá Kristu uzdravovat lidské duše, pokračuje v díle, které započal Boží Syn během svého pobytu na zemi. Proto je svátost kněžství obecně projevem lásky k lidstvu. Podle Řehoře je poslání kněze důležité, protože pomáhá člověku být spasen a zbožštěn (Θεὸν ποιῆσαι). Nauka o zbožštění (θεωσις) je nedílnou součástí světcovy teologie.<sup>26</sup> Zbožštění člověka je pro něj konečným cílem jak personifikace Boha-Logu, tak duchovní činnosti člověka samotného, tedy jeho aktivní účasti na díle spásy.<sup>27</sup> Proto definuje člověka jako „bytost, která je zbožšťována“ (ζῶον θεούμενον).<sup>28</sup>

## 2. HLAVNÍ FUNKCE KNĚŽSTVÍ

Mezi hlavní funkce kněžské služby Řehoř vyčleňuje modlitbu a liturgickou službu (vykonávání církevních svátostí, liturgie) a vedení věřících (ήγερμονία).<sup>29</sup> Duchovní se ve své činnosti řídí především Božím zákon-

<sup>22</sup> Or. 2,95,98. Kristus jako „velký a pravý biskup“ (μέγας καὶ ἀληθινός ἐπίσκοπος) v Basilově *Listu* 50, srov. Bas., *Lettres*, vol. I, ed. Yves Courtonne, Paris, 1957, s. 131.

<sup>23</sup> O Kristu – Bohu a hierarchovi, který se obětuje za spásu světa, srov. Or. 45,22.

<sup>24</sup> Srov. Or. 45,13.

<sup>25</sup> Srov. Tamtéž.

<sup>26</sup> Řehoř tento termín používá zejména v *Carm.* I,2,34 (PG 37, 957). Or. 17,9. O této myšlence mluví také v Or. 14,23.

<sup>27</sup> Více o nauce o zbožštění Řehoře Teologa Norman RUSSELL, *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, Oxford: Oxford University Press, 2006. Donald F. WINSLOW, *The Dynamics of Salvation: a Study in Gregory of Nazianzus*, Cambridge: The Philadelphia Patristic Foundation, 1979. Torstein T. TOLLEFSEN, „Theosis according to Gregory, in *Gregory of Nazianzus. Images and Reflections*,“ ed. Jostein Bortness – Tomas Hägg, Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 2006, s. 257–270. McGUCKIN, „The Strategic Adaptation of Deification in the Cappadocians,“ in *Partakers of the Divine Nature: The History and Development of Deification in the Christian Traditions*, edd. Michael J. Christensen – Jeffrey A. Wittung, Grand Rapids: Baker Academic, 2007, s. 95–114.

<sup>28</sup> Or. 38,11.

<sup>29</sup> Or. 2,4.

em.<sup>30</sup> Liturgie, která je středobodem života kněze, se skládá z bohoslužby slova a eucharistie.<sup>31</sup> Kázání evangelia je první povinností pastýře. Pro Řehoře Teologa je křesťanská víra svátostí (μυστήριον).<sup>32</sup> Každý kněz by se měl stát učitelem víry pro věřící, přístupným způsobem učit dogmata víry, zvláště pro katechumeny. Pomocí slova, zejména kázání, kněz obrací, učí a uzdravuje duše lidí. Slovo je pro duši tím, čím je chléb pro tělo.<sup>33</sup> Řehoř jako mistrný rétor zdůrazňuje význam řečnického umění pro kazatele, ale zároveň varuje věřící, aby nehledali pouze výmluvné kněze, protože v tom nespočívá duchovní dobro a nezávisí na tom spása duše. Pravdy Kristova evangelia jsou hluboké i jednoduché (ve formě prezentace) a apoštolové většinou nebyli sofistickovanými řečníky. Pro duchovního je důležitější víra a osobní svatost. Podle Řehoře publikáni a rybáři chytili mudrce tohoto světa do svých sítí, protože i přes jejich slabost Bůh skrze ně působil a činil zázraky.<sup>34</sup> Přesto může být rétorika (λόγοι) užitečná, je-li použita moudře ve službě Bohu.<sup>35</sup> Řehoř zdůrazňuje, že to nejsou ani tak slova kněze, jako jeho činy, které přesvědčují lidi a svědčí o Bohu.<sup>36</sup>

Funkce kněze jako průvodce božskými svátostmi (τοῦ μυσταγωγούντος τὴν θέωσιν)<sup>37</sup> se projevuje zvláště při vysluhování eucharistie. Řehoř obecně mluví více o službě Slova a učení než o eucharistii. Možná je to způsobeno tím, že se nejprve chtěl stát rétorem, proto v této oblasti studoval a pracoval, a pak se stal knězem. V souladu s tím ve své pastorační činnosti věnoval zvláštní pozornost kázání. Ve svých kázáních se snažil lidem vštípit lásku k Božímu Slovu a odhalit jim nepopsatelnou krásu božských tajemství. Řehořovy spisy však dosvědčují, že svátost eucharistie zaujímala ústřední místo v jeho duchovním životě. Někdy mluví o nekrvavé oběti jako o „duchovní potravě“ (ἡ μυστικὴ τροφὴ).<sup>38</sup> Když Řehoř srovnává službu pastýřů s uzdravováním (θεραπεῖα nebo ἰατρικὴ), připouští, že kněz je lékař, který léčí duchovní neduhy, tedy hříchy a vášně, a dodává, že léčení duchovních nemocí je

---

<sup>30</sup> Srov. Or. 2,10.

<sup>31</sup> Srov. Or. 2,35.

<sup>32</sup> Srov. Or. 22,10.

<sup>33</sup> Srov. Or. 17,1. Slovo je andělský chléb. Srov. Or. 43,36.

<sup>34</sup> Carm. II,1,12, vv. 193.208. Ep. 3,2.

<sup>35</sup> Srov. Carm. II,1,1, v. 99.

<sup>36</sup> Srov. Ep. 77,4.

<sup>37</sup> Srov. Or. 25,2, CM 600.

<sup>38</sup> Srov. Or. 5,35.

mnohem obtížnější než nemoci fyzických, protože jsou pro většinu lidí často neviditelné.<sup>39</sup> Mezi léky, které kněz dává věřícím, jsou nejdůležitější Slovo Boží a také Tělo a Krev Kristova.<sup>40</sup> Skutečnost, že svaté svátosti léčí duši i tělo, dokládá Řehoř na příkladu svého otce a sestry Gorgonie a ukazuje, jak každý z nich přijal uzdravení z nemoci prostřednictvím svatého přijímání.<sup>41</sup> Kristova oběť probíhá zvláštním způsobem během božské liturgie a kněží vykonávající svátosti se stávají pomocníky a spolupracovníky (ὁπηρέται καὶ συνεργοί)<sup>42</sup> Boží péče o lidi a Jeho lásky k nim (φιλανθρωπία).<sup>43</sup>

### 3. RŮST VE CTNOSTI, ABY SE STAL NÁSTROJEM DUCHA SVATÉHO

Cílem duchovní askeze, k níž Řehoř často volá, a prvním cílem duchovního vedení, které provádí kněz (i prostřednictvím liturgie), je získávání a růst ctností. Cílem duchovní léčby není jen vymýcení vášní, ale „implantace“ jim opačných vlastností, které znamenají neustálý příklon k tomu, co je dobré. Autor o tomto procesu mluví takto:

Ve skutečnosti nestačí, aby každý, kdo přijímá tuto službu, nebyl špatný (neboť být špatný je ohavnost i pro mnohé nižší), ale musíš v sobě prokázat laskavost podle přikázání, které tobě přikazuje vyhýbat se zlu a konat dobro. Je třeba nejen zničit stopy zla v duši, ale také ukázat nejlepší rysy, abychom se stali vyššími ve ctnosti, podle stupně. Dobru a duchovnímu vzestupu není třeba klást žádné hranice a to, co je získáno, by nemělo být považováno za zisk ve větší míře než to, co se ztrácí ztrátou.<sup>44</sup>

Očista vášní, kterou musí podle Řehoře provádět každý, kdo začíná s pastorační službou, je dlouhodobý proces, který stejně jako obrácení trvá celý život. Ve výše citované pasáži Řehoř nabádá kleriky k neustálému duchovnímu pokroku – výstupu (ἀνάβασις), jehož vrcholem musí být zbožštění. „Kdo (se odváží přistoupit ke službě), aniž by se stal chrámem živého Boha a v duchu příbytkem Kristovým?“ – ptá se řečnický autor.

<sup>39</sup> Srov. Or. 2,26–27; 14,21; 32,2; 33,1.

<sup>40</sup> Srov. Or. 2,17. *Carm.* I,1,9, vv. 80 (PG 37, 462–463).

<sup>41</sup> Uzdravení Řehoře staršího: Or. 18,29; uzdravení Gorgonie: Or. 8,18.

<sup>42</sup> Or. 2,26.

<sup>43</sup> Or. 3,7; 16,13.

<sup>44</sup> Or. 2,14.

Učí, že ti, kdo pomáhají druhým přijmout Krista do svých srdcí, musí nejprve sami učinit svá srdce domovem Božím. Slova „už nežiji já, ale žije ve mně Kristus“, pronesená apoštolem Pavlem (Gal 2,20) se musí realizovat v životě každého kandidáta kněžství. Řehoř si celý život přál jednu věc nejvíc: stát se „přítelem Boha“ (φίλος Θεῶ).<sup>45</sup>

Řehoř často s odkazem na Písmo svaté ukazuje jednotlivé osoby, biblické autory a postavy a dává je za příklad duchvním pastýřům. Takovým zvláštním vzorem k napodobování – jak pro samotného Řehoře, tak pro jeho spolukněze – je apoštol Pavel, který sloužil a staral se o všechny: svobodné i otroky, vdané i panny, pastýře, jáhny i laiky, rodiče i děti. Apoštolovo dílo bylo nezištné a obětavé až k sebezapření.<sup>46</sup> V tomto a mnoha dalších věcech tento apoštol napodoboval Krista<sup>47</sup> a jsou k tomu povoláni také všichni kněží. Dalším příkladem duchovního vedení pro Řehoře je Mojžíš.<sup>48</sup>

Jak tomu bylo v životě Mojžíše a apoštola Pavla, tak i mnoha pracovníků na Kristově vinici se stává, že k nim přijde povolání neočekávaně nebo dokonce v rozporu s jejich osobními plány a touhami. Řehoř se také proti své vůli stal knězem. Podobná příhoda se mu stala v roce 372, kdy jeho přítel Basil a jeho otec trvali na tom, aby přijal biskupské svěcení.<sup>49</sup> Řehoř si sám nikdy nekladl za cíl stát se biskupem.<sup>50</sup> A přesto ve svém prvním kázání jako biskup svědčil, že je nyní naplněn milostí Ducha svatého a že od tohoto dne je jeho úkolem vést ostatní lidi k milosti.<sup>51</sup>

Řehoř i Basil v mládí tíhli k mnišskému životu, ale kvůli odlišným životním okolnostem začali aktivně sloužit v církvi jako presbyteri a poté jako biskupové. Již jako biskup Řehoř poukázal na následující rozdíl mezi mnišstvím a kněžstvím: mnich hledá dobro a spásu především pro svou duši<sup>52</sup> a kněz hledá dobro a spásu pro druhé. A nebyly to abstraktní myšlenky, protože on sám do poslední chvíle pociťoval pochybnosti

<sup>45</sup> *Carm.* II,1,11, v. 323 (PG 37, 1051).

<sup>46</sup> *Srov. Or.* 2,52.54; 14,3.

<sup>47</sup> *Srov. Jn* 13,34. *Or.* 2,35.

<sup>48</sup> *Srov. Or.* 2,92; 28,2–3.

<sup>49</sup> *Srov. Or.* 10,1–2; 43,29. Jak McGuckin naznačuje, obě svěcení Řehoře se konala v chrámu Nazianzu, který postavil jeho otec. *Srov. McGUCKIN, Saint Gregory of Nazianzus*, s. 194.

<sup>50</sup> *Carm.* II,1,11, v. 330. *Or.* 26,15.

<sup>51</sup> *Srov. Or.* 9,1–3.

<sup>52</sup> *Carm.* II,1,11, v. 305.

a rozpolcenost, který způsob života by pro něj byl přirozenější, aby mohl lépe sloužit Bohu: aktivní práce (πρᾶξις) nebo oddanost kontemplaci (θεωρία).<sup>53</sup> Řehoř však v určitém okamžiku svého života pokorně přijal svěřenou biskupskou službu, aby našel nejen svou spásu, ale sloužil i pro spásu druhých.<sup>54</sup>

Ve své službě každý pastýř spojuje aktivní činnost s kontemplací: první spočívá zjevně v práci pro věřící a druhá v modlitbě a liturgické službě. Jak se biskup Řehoř nazývá „nástrojem Boha a Logu, který ho naladil, a nyní na něj hraje dobrý umělecký duch“.<sup>55</sup> Tvrdí, že Duch svatý odhaluje každému knězi hluboká tajemství a dává mu dar mluvit o duchovních věcech.<sup>56</sup> Podle Normana Russella v Řehořově učení kněz vystupuje jako „agent zbožštění“.<sup>57</sup> Kromě úsilí, které musí kandidát kněžství vynaložit, aby se stal svatým, je nedílnou součástí spásy také působení Ducha svatého, který při svěcení sestupuje a duchovně očišťuje a mění člověka.<sup>58</sup> Přemýšlivý čtenář může mít otázku: pokud na kandidáta v okamžiku svěcení nebo kněžského svěcení skutečně sestoupí Duch svatý, který může dát četné dary a dokonce člověka proměnit, proč je tedy Nazianzin tak náročný na duchovní a mravní výchovu církevních pastýřů? Proč tak často vyzývá k osobní odpovědnosti a serióznímu přístupu v této věci (a to i v souvislosti s odpovědností církve jako instituce pro výběr kněží? Podle Řehoře Boží milost, která sestupuje

<sup>53</sup> Srov. Or. 4,44,113; 39,8. Carm. I,2,33, vv. 5–7. O aktivitě jako o „prahu před kontemplací“ mluví Řehoř v Or. 20,12 (CM 504). Vyjadřuje se stejným způsobem v Or. 40,37: „Aktivita je přípravou na kontemplaci“ (Πρᾶξις γὰρ θεωρίας πρόξενος) (CM 966). Tuto myšlenku opakuje Řehoř z Nyssy v Životě Mojžíšově 2. O Atanáši, který spojil aktivitu a kontemplaci, mluví Řehoř ve Or. 21,6. Totéž se říká o Basilovi Velikém – Or. 43,62. O důležitosti činnosti a kontemplace v duchovním životě podle učení Řehoře Teologa: Jean PLAGNIEUX, *Saint Grégoire de Nazianze Théologien*, Paris: Editions Franciscaines, 1952, s. 141–164. Thomas ŠPIDLÍK, *Grégoire de Nazianze. Introduction à l'étude de sa doctrine spirituelle*, Rome: OCA, 1971, s. 1–131; Thomas ŠPIDLÍK, „La theoria et la praxis chez Grégoire de Nazianze,“ *Studia Patristica* 14 (1976): 358–364. Tomáš ŠPIDLÍK – Michelina TENACE – Richard ČEMUS, *Il monachesimo secondo la tradizione dell'Oriente cristiano*, překl. Maria Campatelli, Roma: Lipa, 2007, s. 144–232. Nicola Russo, *L'epistolario di Gregorio Nazianzeno dal presbiterato alla consacrazione episcopale: evoluzione e peculiarità della sua dottrina spirituale*, Roma: Studia Ephemeridis Augustinianum, 2021, s. 18–19.

<sup>54</sup> Srov. Or. 12,4.

<sup>55</sup> Ὅργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ κρούμενον. Or. 12,1 (CM 320).

<sup>56</sup> Srov. Or. 19,2.

<sup>57</sup> RUSSELL, *The Doctrine of Deification*, s. 222.

<sup>58</sup> Srov. Or. 10,1,3; 12,16; 18,15.

na člověka při svěcení, nenahrazuje veškeré úsilí a úsilí, které musí člověk ze své strany vynaložit k osobnímu posvěcení. V Kázání 45 Řehoř mluví o spáse, která je jakoby „koupená“ (ὡμνησαι τὴν σωτηρίαν)<sup>59</sup> lidským úsilím. Dobrá vůle potřebuje Boží pomoc (τὸ βούλεσθαι καλῶς δεῖται τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας).<sup>60</sup> Jak zdůrazňuje Donald Winslow, v Řehořově učení přebírá Boží milost iniciativní roli a zároveň doplňuje úsilí věřícího. Proto „vydělaná“ spása a „daná“ spása nejsou pro Řehoře Teologa protiklady, jsou spíše dvěma stránkami téže duchovní reality.<sup>61</sup> Autor se tak snaží udržet rovnováhu mezi úlohou Boží milosti a rolí svobodné vůle (προαίρεσις) při spáse člověka. Proto, pokud jde o kněžskou službu, nikdo nemůže přenést odpovědnost za mravní stav služebníka na Boha.

Již jsme se zmínili výše, že Řehoř ve svém duchovním a pastoračním životě napodoboval Krista a svaté, kteří jsou zjeveni na každé stránce Písma: Mojžíše, apoštola Pavla a další. Je však třeba říci, že na našeho autora měli velký vliv jeho současníci, zvláště jeho otec a přítel Basil. Ve svých dílech o nich hodně mluví, dokonce jim věnoval samostatné kázání.<sup>62</sup> Výše jsme již zmínili, že vysvětili Řehoře na biskupa a předtím jeho otec ho vysvětil na presbytera. Řehoř nazývá svého otce prostředníkem mezi Bohem a lidmi s ohledem na jeho postavení a navíc zdůrazňuje, že Řehoř starší svými ctnostmi mnohé předčil.<sup>63</sup> Basil byl ze své strany výjimečným teologem, z jehož děl se učili současníci i následující generace. Řehoř také obdivoval kreativitu svého přítele a ještě více, jak odvážně hájil pravoslavnou víru proti pronásledovatelům – vyslancům císaře Valense, který chtěl zavést arianismus po celé říši. Na prefektovy námitky, že je třeba vždy poslouchat a respektovat vládce, Basil, podle svědectví našeho autora odpověděl, že jako křesťan nemůže uctívat krále, ale věděl, že všichni věřící jsou povoláni k zbožštění.<sup>64</sup> Řehoř píše: „Kněžství je posvěcení myslí, které přivádí člověka k Bohu a Boha k člověku“ (Ἱερωσύνη δὲ ἀγνισμὸς φρενῶν, Θεῷ φέρων ἀνθρώπον, ἀνθρώπῳ Θεόν).<sup>65</sup> Vidíme tedy, že Řehoř vidí hlavní poslání služby kněze (ιερεὺς) ve zprostředkování mezi Bohem a lidmi. Toto poslání vyžaduje ctnostný

<sup>59</sup> Srov. Or. 45,24.

<sup>60</sup> Srov. Or. 37,13 (CM 870).

<sup>61</sup> WINSLOW, *The Dynamics of Salvation*, s. 159–161, 181.

<sup>62</sup> Řehoř věnoval Kázání 18 svým rodičům a Kázání 43 Basilovi.

<sup>63</sup> Srov. Ep. 79.

<sup>64</sup> Srov. Or. 43,34.

<sup>65</sup> *Carm.* I,2,34, v. 225 (PG 37, 962 A).

a spravedlivý život v Bohu. Kromě čistoty duše a hluboké víry musí mít pastýř lásku – lásku k Bohu a bližním, protože, jak říká Řehoř, láska je cesta k zbožštění.<sup>66</sup>

## Závěry

Zastánce askeze a idealistického básníka Řehoře charakterizuje hluboce uctivý postoj ke kněžství. Kněz je pro něj prostředníkem (μεσίτης) mezi Bohem a věřícími. Každý kněz (ιερέυς) a biskup dostává milost služby, která má svou vytrvalost od apoštolů a od samotného Krista. Je to Kristus, který je veleknězem (ἀρχιερέυς), který se obětoval. Církevní kněží se účastní Kristova kněžství a vykonávají dvě hlavní funkce pastorační práce, kterými jsou liturgie a vedení věřících.

V době svěcení dostávají kněží zvláštní milost pro svou příslušnou službu. Jak však učí Řehoř Teolog, každý kandidát se musí na kněžství svědomitě připravovat, což ho zavazuje být mravním příkladem pro věřící. Řehoř často nazývá tuto přípravu očistou od vášní (καθάρισις). Přijetí takové hodnosti by mělo být doprovázeno duchovním růstem člověka, který tuto hodnost přijme. Nejvyšším cílem pastorační služby je podle Řehoře „vložit Krista do srdcí věřících“ a jejich zbožštění (θέωσις). Kněz jako Boží spolupracovník je povolán především k tomu, aby byl zbožšťován sám, a tedy vedl věřící k bohoslužbě, kázal jim Boží slovo a pravou víru a vysluhoval svátosti. Řehoř se svým učením a vlastním příkladem snažil sloužit každému člověku, který je podle jeho definice „bytostí, která je zbožšťována“ (ζῶον θεοούμενον). Cesta k zbožštění je růst ve ctnostech, zvláště v lásce, a účast na svátostech církve. Proto jako křest očišťuje člověka od hříchu, činí ho členem církve a připravuje ho na život s Bohem, tak je kněžství svátostí služebníků, kteří vedou věřící k věčnému životu, k zbožštění.

V různých složitých situacích, které v církevním životě nastávaly, se náš autor vždy snažil jednat tak, aby mezi věřícími panoval pokoj a jednota. Jeho vlastní mírotvorné úsilí v pastorační činnosti bylo praktickou realizací cíle, který si stanovil pro sebe i pro každého kněze – „aby Kristus přebýval v srdcích“ lidí. Nauka o zbožštění člověka, kterou Řehoř zvláště rozlišuje mezi církevními otci, obsahuje důležité

<sup>66</sup> Carm. I,2,34 (PG 37, 957).

morální a etický antropologický aspekt a v tomto aspektu má kněz nezastupitelnou roli, protože svým charismatickým zprostředkováním přináší Boha blíže k člověku a člověka k Bohu. Podle Řehoře je biskup kněz, který je díky své účasti na kněžství Kristově nejvíce zbožštěný a může vést věřící k zbožštění. Ale zároveň je k dosažení tohoto cíle nutné osobní posvěcení kněze. Obrátit se k Řehořovým úvahám o kněžství bude obecně relevantní a užitečné pro každého, kdo se zajímá o tvůrčí dědictví svatých otců, a zejména pro ty, kteří se na kněžství připravují nebo je již vykonávají.

**The Priest as Mediator in the Way to Divinization According to the Teaching of Gregory the Theologian**

*Keywords:* Priest; Priesthood; Bishop; Purification; Liturgy; Virtues; Grace; Divinization

*Abstract:* The article presents the teaching of Bishop Gregory the Theologian about the priesthood (ιερωσύνη) as a mediation between God and people intending the divinization of people. Based on some of Gregory's writings, especially his Homily 2, the author considers how Gregory came to the priestly ministry and conducted it in the fourth-century context and some of Gregory's biographical data. Special attention is paid to Gregory's theological understanding of the main functions of priesthood and the terminology he uses for their description. The author also discusses Gregory's requirements for candidates for the priesthood and the principal virtues, which, in his opinion, a priest should possess. Gregory's thoughts on the priesthood will be relevant and useful to all who are interested in the Church Father's writings, especially for those who are preparing for or already performing a priestly ministry.

Th. Dr. Taras Klok  
Univerzita Palackého v Olomouci  
Cyrilometodějská teologická fakulta  
Univerzitní 22  
771 11 Olomouc  
tklok007@gmail.com